

Abstract

Language politics are a set of practices against the languages of different ethnic peoples within a political authority. States intervene in language to establish national identity, increase their influence, and determine the language's social and cultural life use. The states that provide national troops determine the status of the upper-lingual statute, the area of use and the territories, which are designated as the official language. The upper tongue, the socio-cultural range of use is supported by the state, which is also widespread through communication channels, making this language prestigious. The rapid globalization of the world has caused certain higher tongues to become more prestigious, even among countries. Within the state administration, the languages of minorities with political, social, economic power, and low population enter the lower language class. States also protect the tongues of different ethnic groups within them. However, with these laws, the political authorities have more negative interventions to limit the use of minority languages throughout the country and affect their tongue in a negative way. Today, for this reason, many minority languages around the world are about to die or to the extinction limit. In this context China is, with a population of 1.3 billion people, the most populated country on earth. In the country where nearly 200 ethnic nations live, the majority of the population consists of Han Chinese. In this work, the language policies applied to other ethnic groups in China, governed by the Communist regime, will be conveyed in a timely, historical course. In the last part, the approaches and policies of the Chinese government to the Uyghur Turks, our cognates, will be discussed.

Key words: China, language policies, Uyghur Turks, education, sosyo-cultural arrangements

Özet

Dil politikaları, bir siyasî otorite içinde bulunan farklı etnik grupların dillerine karşı bilinçli bir şekilde yürütülen uygulamalardır. Devletler milli kimlik oluşturmak, nüfuzlarını artırmak, dilin sosyal ve kültürel hayattaki kullanımını belirlemek amacıyla dile müdahalede bulunurlar. Millî birliklerini sağlayan devletler, resmî dil olarak belirlenen üst dilin statüsünü, kullanım alanını ve bölgelerini belirler. Üst dilin, sosyo-kültürel alanda kullanım genişliği bu dili prestijli hale getirerek, iletişim kanallarıyla da yaygınlaşması devlet tarafından desteklenir. Dünyanın hızla küreselleşmesi, ülkeler arasında bile belli üst dillerin daha prestijli hale gelmesine sebep olmuştur. Devlet yönetimi içerisinde siyasî, sosyal, ekonomik gücü olmayan, düşük nüfusa sahip azınlıkların dilleri, alt dil sınıfına girer. Devletler içlerinde bulunan farklı etnik grupların dillerini de kanunlarla koruma altına alırlar. Ancak, siyasî otoriteler belirtilen bu kanunlarla dile daha çok olumsuz müdahalelerde bulunarak, azınlık dillerinin kullanım alanlarını ülke genelinde sınırlar ve onların dillerini olumsuz yönde etkiler. Günümüzde bu sebeplerle dünya üzerindeki pek çok azınlık dili ölmek üzere veya yok olma sınırına gelmiştir. Bu bağlamda, Çin, 1.3 milyar nüfusuyla 2. dünyanın en kalabalık ülkesidir. 200'e yakın etnik ulusun barındığı ülkede nüfusun büyük çoğunluğunu Han Çinlileri oluşturmaktadır. Bu çalışmada Komünist rejimle yönetilen Çin’de diğer etnik unsurlara uygulanan dil politikaları, tarihten günümüze bir seyir içerisinde aktarılacaktır ve yasalarda belirtilen hükümlerle

¹ Arş. Gör., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, gulsahbulut22@gmail.com

² <http://www.cn.undp.org/content/china/en/home/countryinfo.html>

uygulamalar arasındaki tutarsızlıklar ortaya konacaktır. Son bölümde ise Uygur Türklerine, Çin hükümetinin yaklaşımları ve uyguladığı dil politikaları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çin, dil politikaları, Uygur Türkleri, eğitim, sosyo-kültürel düzenlemeler.

Giriş

İnsanlar dünyadaki olayları, var olan ya da üretmiş oldukları nesnelere ait kavramları, ve duygu durumlarını ifade ederken dili bir araç olarak kullanmıştır. Karşılıklı iletişim kurmak için sözcüklerden veya onların oluşturduğu daha büyük dil birimlerinden faydalanmıştır. Dünya genelinde, insanların geniş bir coğrafyaya yayılması, her topluluğun dilini ötekinden farklılaştırmıştır. Dillerin doğal oluşum sürecinde, aynı durumun veya kavramın farklı ses birliği ve biçimlerle aktarılması söz konusu olmuştur.

Dünyanın en eski tarihinden günümüze kadar, topluluklar kendi kültürlerini, yaşam tarzlarını ve yönetim sistemlerini yaymak için dili bir araç olarak kullanmıştır. Kitleler halinde yaşayarak, dış dünyanın tehlikelerinden korunacağını anlayan insan, yaşadıkları bölgelerde bir takım devlet sistemleri kurmuşlardır. Zamanla insanoğlunun birbiriyle rekabeti sonucu, farklı kültürlere ve etnik yapıya sahip insanların yaşadıkları topraklar, başka bir kavim tarafından istila edilmiş ve topluluklar arasında çeşitli ast ve üst sınıflar doğmuştur. Devletin hakim tabakasında bulunan topluluğun diliyle, yönetilen konumda bulunan ast kesim topluluklarının dili arasında bir mücadele baş göstermiştir. Bu mücadelede üst sınıf, çoğu zaman alt sınıfın dilini görmezden gelmiş veya bir takım politikalarla alt sınıfın kültürel bağlarını zayıflatmaya çalışmıştır. *“Hiçbirimiz, daha önceki tarihimizi tümüyle terk edip öyle kolayca başka birini seçebilirdik gibi, farklı bir dili seçemeyiz. Daha önceki bilgi, dil ve kimlik anlayışımızı ve bize özgü mirasımızı, öykümüzden öyle silip atamayız, üzerini karalayamayız. Miras olarak devraldığımız şeyler –kültür, tarih, dil, gelenek, kimlik duygusu- imha edilemez ama 9. parçalanır, sorgulamaya açılır, yeniden yazılır ve yeni bir yöne sokulur”* (Chambers, 2014:43-44). Özellikle çağımızdaki hızlı küreselleşme hareketleri, kimlik ihtiyacının güçlenmesine, toplumların kültürel unsurlarını koruma çabalarına yol açtığı söylenebilir.

Yönetici kesimin dilini koruma altına alıp yaygınlaştırmaya çalışması olarak da düşünülen dil politikaları; bir siyasî otorite içinde bulunan, farklı etnik yapıdaki halkların dillerine uygulanan, o dilin yasal statüsünü belirleyen bir takım uygulamalardır. Bu uygulamalarda üst dil ve azınlıkta olan diller arasında, bir ayırım yapılı; eğitimde, yazışmalarda, basın yayın organlarında kullanılacak olan dil ve onun statüsü ile kapsayacağı alanlar belirlenir. Bu nedenle dil politikaları, dilin statüsünü, dil çeşitliliğinin kullanımlarını ve dil konuşucularının haklarını etkiler. Dil politikaları devletin kanunlarıyla belirlenir, medya, eğitim vb. sistemler ile şekillenerek toplumda etnik kimliğe karşı bir dikkat oluşturur.

Dil planlamaları, dil politikalarının bir gereği olarak azınlık dilleri için devletin uygun gördüğü minvalde şekillenir. Dil düzenlemesi, ulusal alanda bulunan dil sorunlarına örgütlü bir biçimde çözüm arama olarak tanımlanmış ve her türlü dil düzenlemesi bu kapsamda düşünülmüştür (İmer, 1990:155). Bu açıdan dil planlamalarının iki boyutu vardır. İç boyuttan bakıldığında, azınlık dilleri için yazı sistemleri geliştirilir, diller standart hale getirilir. Ancak dil izole bir halde var olamayacağından, meselenin bir de dış boyutu vardır. Bu da etnik grupların kendi ulus kimliklerini korumak için ortaya koydukları, olaylara kendi açılarından baktıkları, bazı söylemleri vardır.

Her ülke, birer dil politikasına sahiptir. Ülkeler bu politikaları üstü kapalı ya da açık bir şekilde yürütürler. Açık olan politikalar yasal belgelerle, kanunlarla, resmî ve idarî birimlerle yürütülür. Kapalı şekilde yürütülen politikalarda ise, bazı diller desteklenir veya politik açıdan tehlikeli görülen azınlıkların dili zayıflatılmaya çalışılır. Bu politikalar genellikle yazı üstünde uygulanmayan ve toplumun her kademesinde sık sık tartışılan konular arasında yer alır.

Çin’de Uygulanan Dil Politikaları

Dil politikalarının geniş halk kitlelerine uygulandığı ülkelerden birisi de Çin’dir. Çin’in genel nüfusu yaklaşık olarak 1.3 milyardır³. Çok uluslu bir ülke olan Çin Halk Cumhuriyeti’nde hakim ulus Han Çinlileridir. Han Çinlileri genel nüfusun yaklaşık % 92’sini oluşturmaktadır. Ülkede Hanlı olmayan 105 milyon insan yaşamaktadır. Çin’in yüzölçümü 9.706.961 km²’dir⁴ ve ülkenin beş farklı otonom bölgesi bulunmaktadır. Bunlar, Sincan (Doğu Türkistan), Tibet, İç Moğolistan, Ningxia, Guangxi özerk bölgeleridir.

Çin’de etnik grupların çoğu, kendi ana dillerine sahiptir. Ancak Hui ve Manchuların konuştıkları diller artık birer ölü dil seviyesine geldiği için, Mandarin Çincesini kendi ana dilleri olarak konuşmaktadırlar (Wang-Phillon 2009: 1).

Mandarin⁵ Çincesi, Pekin ve Çin’in kuzey ağızlarına dayanan ölçünlü bir dildir. Farklı etnik gruplar, 200’e yakın farklı dil konuşmaktadır. Ancak bunlardan sadece 30 azınlık dilinin yazı dili vardır. Bu dillerden 20’sinin ise 1000’den az konuşuru bulunmaktadır (Wang-Phillon 2009:1). Buradan anlaşılıyor ki Çin’de konuşulan azınlık dillerinin çoğu, tehlike altındadır.

1956 yılında, Çin’de Mandarin Çincesinin (Polingua)⁶ ülke genelinde ulusal bir dil olarak kabul edilmesiyle azınlık bölgelerinde bu dilin yaygınlık kazanması sağlanmıştır. Hızla küreselleşen dünyada Çin’in ekonomik üstünlüğü ve kültürel değerlerini ön plana çıkaracak faaliyetler yürütmesi, Mandarin Çincesinin popülerliğinin artmasına neden olmuştur.

1. İmparatorluk Döneminde Bölgedeki Halklara Yaklaşımlar ve Dil Politikaları

Çin’in etnik halklara uyguladığı kültürel, dilsel ve sosyo-ekonomik politikaları çok eski tarihlere, milattan önceki yüzyıllara götürebiliriz. O dönemlerde bile, farklı sebeplerle ve yöntemlerle belli politikaların amaç güdüldüğü söylenebilir.

Çin’in en eski yazılı belgeleri, MÖ 2000’li yıllara dayandırılır. Bu yazılı belgelerde, azınlıklara uygulanan bazı politikalardan da bahsedilir. MÖ 1100-256 yıllarında bilinen ilk Çin hanedanı Zhoulardır. O dönemde, Han Çinlilerinin ataları, kendileri ve barbar dedikleri halklar arasında bir ayırım yapmışlar ve onlara küçümseyici, aşağılayıcı lakaplar takmışlardır. O dönemlerde Çin’de Konfüçyüs ideolojisini yaymak, aynı zamanda Han dilini ve kültürünü, Hanlı olmayan azınlıklara karşı bir yaptırım olarak uygulamalarını sağlamıştır. Bu da dönemin belgelerinde geçmektedir. Özellikle, MÖ 206 – MS 220 yılları arasında Çin’in doğu ve güneyinde bulunan tarım havzalarında, Hanlı olmayan

³ <http://www.cn.undp.org/content/china/en/home/countryinfo.html>

⁴ <http://www.cn.undp.org/content/china/en/home/countryinfo.html>

⁵ Mandarin’in kelime anlamı, ‘aydın dili’ demektir. Her hangi bir bölgenin adı olmayıp, kullanılan ölçünlü dile bu ad verilmiştir.

⁶ Polinghua, Çince *standart dil* demektir. Mandarin Çincesi, Çin’in *polinghuasıdır*.

topluluklara, Konfüçyüs öğretilerini yaygınlaştırmak, bölgedeki düzeni sağlayan kanunların sağlıklı bir şekilde uygulamak, yerel kurumlarda çalışanları eğitmek amacıyla çeşitli enstitüler kurulmuştur. Çin'in kuzey ve batı kesimleri ise doğu ve güney kesimlerine nazaran daha verimsiz topraklardır. Bu yüzden Han Çinlileri daha çok doğu ve güney kesimlerini Hanlılaştırma girişiminde bulunmuştur. Çin'in kuzey ve batısında ise daha çok göçebe halklar yaşamaktaydı ve bunlar hanedanlık için birer tehdit unsuruydu. Bu yüzden Çin hanedanları, bu bölgedeki halklar ile ilişkilerini tarih boyunca iyi tutmaya çalışmıştır (Bruhn 2008:2). Hanedanlığın merkezine yapılacak bir saldırının, imparatorluğun dağılmasına sebep olabilme ihtimali, Çin'in doğu ve kuzey bölgelerindeki halklara daha uzlaşmacı bir politika sergilemesini sağlamıştır.

Çin'in doğu ve güney bölgelerine uyguladığı baskıcı politikalarla, kuzey ve batısında yürüttüğü uzlaşmacı politikalar bölgeler arasında farklı sonuçlar doğurmuştur. Tarım arazilerinin verimli olduğu topraklar olan Güney ve Doğu Çin'de Han algısıyla şekillenen dünya görüşünün, kültürünün ve dilinin daha hızlı ve iyi bir şekilde yayılmasını sağlamışken, göçebe halkların yaşadığı kuzey ve batı bölgelerindeki politikalar uzlaşmacı olduğu için daha az sonuç vermiştir. Böylece tarım alanların dağılımı (doğu ve güney toprakları) Han Çinlilerinin bölgedeki yayılma alanlarını belirlemiştir (Bruhn 2008:2). Bu politikaların tarih boyunca Çin'in dört bir yanında yüzyıllarca yürütüldüğü ve günümüzde de farklı amaçlarla hala yürütülmeye devam ettiği söylenebilir.

Zhou hanedanlığından sonra gelen altı hanedanlık boyunca, Çin'in nüfus yoğunluğunun az olduğu bölgelerden biri olan kuzey bölgelerine, güney ve güneydoğudan Hanlı Çinliler göç etmeye başlamıştır. Bu insanlar kuzey bölgelerinde yaşayan etnik unsurların asimile edilmesi için, büyük bir etken olmuşlardır (Bruhn 2008:2). Hanlı olan ve olmayan halkların karışması sonucunda, Han kitleleri genişlemiş ve Han dilinin Çin'in kuzeyinden güneyine yayılması sağlanmıştır. Çin kültürünün diğer etnik unsurlar üzerindeki etkileri, Konfüçyüs öğretilerinin evrenselliği, hanedanlıkların desteklediği Budizm ve Maniheizm dinleri ile halkları birbirine yaklaştırmış, bu süreci hızlandırmıştır.

Tang hanedanlığı döneminde (MS. 618-907) Çinliler, batıya Tibet ve Uygur bölgesine doğru bir genişleme göstermiştir. Çinlilerin bölgede uyguladıkları uzlaşmacı politikalar, Han dilinin bölgede yaygınlaşması sağlanmıştır. Örneğin; azınlık halklarından bazı bireyler, hanedanlıkta yüksek konumlara gelebilmek için bazı sınavlara tabi tutulmuşlar ve bu sınavlar da Çin dilinde yapılmıştır (Bruhn 2008:3).

Uygur Türkleri, 7. ve 8. yüzyıllarda Ötüken bölgesinden çeşitli siyasî ve ekonomik sebeplerle güneye Turfan, Kansu bölgelerine inmişlerdir. Köktürklerden farklı olarak Uygurlar Maniheizm ve Budizm gibi dinleri benimsemişlerdir. Bunda coğrafi açıdan kendilerine yakın olan Çinlilerin büyük etkisi olmuştur. Uygurlar, Çin kültüründen etkilenmişler, kendi kültürlerini Çin kültür seviyesine ulaştırmak için onu taklit etmek yerine, Uygur ananelerine bağlı Uygur kültürü temelli bir medeniyet inşa etmişlerdir. Uygurlardan elimize ulaşan dini metinlerin çoğunun Çince'den Uygurcaya çevrildiği bilinmektedir. Buradan Uygurların önemli bilim ve sanat adamlarının Çinceyi iyi bildiği sonucunu çıkarabiliriz.

Tang hanedanlığının yıkılışından sonra, Çin'de üç devlet ortaya çıkmıştır. Güneyde Han kanunlarının geçerli olduğu Song Hanedanlığı, kuzeyde Kitan (Hitay) kanunlarının geçerli olduğu Liao Hanedanlığı, batıda Tangut kanunlarının geçerli olduğu Xia Devleti'dir. Ancak bu devletler Song Hanedanlığı (MS. 960-1279) çatısı altında tekrar toplanmıştır. Song hanedanlığında azınlıklara, devlete sadakatleri gereği bazı ayrıcalıklar tanınmıştır.

Örneğin; Yao ve Miao halklarının yaşadıkları topraklar özerk ilan edilmiş, ancak diğer azınlıklar asimile edilmeye çalışılmıştır (Bruhn 2008:3).

Çin bölgesine 13. yy'da Moğol akınları başlamış, asimilasyon faaliyetleri bir süre durmuştur. Moğol akınları döneminde, toplum 4 hiyerarşik sınıfa ayrılmıştır: 1. Moğollar, 2. Hanlı olmayan Orta Asyalı halklar, 3. Kuzeyli Hanlılar, 4. Güneyli Hanlılar. Ancak Moğolların bölgedeki nüfuzu, Kubilay Han'dan sonra çok uzun sürmemiş, çeşitli askerî, siyasî ve ekonomik sebeplerle sona ermiştir (Eberhard, 2007:268).

Çin'in kuzey-batı ve güney-doğu bölgelerine uyguladıkları ikili politika komünizm öncesi son hanedanlık olan Qing hanedanlığına (MS. 1616-1911) kadar devam etmiştir. Qing hanedanlığında Mançu dili, 17. yy'ın sonuna kadar Hanlı olan kurumlarda resmî yazışma dili olarak kullanılmıştır. Zamanla Mançular da Hanlılar arasında yavaş yavaş asimile olmaya başlamış, 1800'lü yılların başında, hükümet Han bölgelerinde bütün Mançu kurum ve belgelerini yasaklamıştır (Bruhn 2008:3). Bunun etkisiyle Mançular kendi dillerini bırakmaya başlamışlar ve Mançu dili de günümüzde ölü bir dil konumuna gelmiştir.

2. Çin Halk Cumhuriyeti (Komünizm) Döneminde Bölgedeki Halklara Uygulanan Dil Politikaları

1921 yılında Çin Komünist Partisi'nin yükselmesi ve 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Çin'deki azınlık statüsündeki halklar da yeni bir döneme girmişlerdir. Bu dönemde, azınlık dillerine doğrudan hükümet müdahaleleri olduğu gibi, el altından gizlice yapılan müdahaleler de olmuştur (Dwyer 2005: 7). ÇKP (Çin Komünist Partisi), ilk kurulduğu yıllarda ulus kavramıyla meşgul olmuş, birbiriyle bütünleşmiş bir toplumun kurulması için arayışlara girişmiştir. Bu yüzden azınlıkların dilleri meselesi, azınlık bölgelerde tek bir ulus kavramını yaratmak için, önemli bir kilit noktasını oluşturmuştur.

Çin'in bölgedeki diğer etnik unsurlara karşı yürüttüğü politikalar, imparatorluk zamanından beri hem uzlaşmacı, hem de asimile edici şekilde iki yönlü olarak sürdürülmeye devam etmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti devlet rejimi olarak komünizmle yönetilen bir ülkedir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu yılların politik iklimi, komünizm rejiminden büyük umutlar beklenildiğini gösterir. Bu yıllarda toplumda bir sevinç ve hoşgörü rüzgarı hakimdir. Daha sonraki yıllarda azınlıklara karşı uygulanacak asimilasyon politikalarının ana sebebi Çin Halk Cumhuriyeti'nde Leninist ve Stalinist sosyal gelişme modelinin esas alınmasıyla ilgilidir. Bu modele göre, toplumlar kapitalizmin ileriki aşaması olan sosyalizme geçerler. Komünizm ise varılacak son hedeftir. Bu aşamada toplumdaki bütün sınıflar, farklılıklar silinir ve toplum birbiriyle kaynaşır. Ancak bu uzun bir süreçtir (Bruhn 2008: 4). Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllar sosyal gelişme aşamasının ilk aşamasını oluşturduğu için hükümet dillerin kendi doğal gelişimlerine saygı duymuş, geliştirmek için desteklemiştir. Ancak daha sonraki yıllarda kademeli olarak asimilasyon faaliyetleri uygulanmış ve ilk dönemdeki bu olumlu etki ortadan kalkmıştır.

Komünist Çin Devleti'nin azınlıklara uyguladığı dil politikalarını temelde üç aşamada inceleyebiliriz:

1. I. Çoğulculuk Evresi (1949-1957)
2. Çin'in Tekelinde Olan Evre (1958-1977)
3. II. Çoğulculuk Evresi (1978 sonrası ve günümüz)

2.a. I. Çoğulculuk Evresi (1949-1957)

Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, Çin Komünist Partisi'nin zafer coşkusu yaşanmıştır. Hükümet, azınlık halklarını sosyalist gelişmeye katılmaları konusunda cesaretlendirmek için onlara cömert davranmış, isteklerini yerine getirmeye çalışmıştır. Bu dönemde büyük azınlıklar, beş otonom bölgeye ayrılmıştır. Bunlar; Sincan (Doğu Türkistan), Tibet, İç Moğolistan, Ninxia, Guangxi bölgeleridir. İlk dönemlerde, özerk bölgeler ve Çin'in diğer bölgelerinde, azınlıkların hem resmi yazışmalarda, hem de sosyal çevrelerinde kendi ana dillerini konuşmalarına izin verilmiştir. Çin Komünist Partisi Merkez Komitesinin verilerine göre, 1956'da azınlık gruplarının kendi yerel dillerini kullandıklarını, Mandarin Çincesinin sadece Hanlı grupların kullandığı bir dil olduğu rapor edilmektedir (Wang-Philon 2009:3).

Çin Halk Cumhuriyeti'nin erken dönemlerdeki dil politikaları, geniş kapsamlı ekonomik ve sosyal gelişme planlarının bir parçası olmuştur. Bu dönemde yeni denetim sistemlerinin, toplumun ve en önemlisi tek bir ulus birliğinin kurulması amaçlanmıştır. Hükümet bu dönemde bütün azınlıkların farkında olduğunu gösteren politikalar yürütmüştür. Bunun altında yatan sebep, ulusal azınlık eğitiminin azınlıkların niteliğini (suzhi) yükseltmenin önemli bir yolu olarak görülmesi olmuştur (Dwyer 2005:7). Azınlık uluslarının kimliği, ulusun kurulmasında bir anahtar olarak görülmüş ve her azınlık grubu kendi dilini ve kültürünü geliştirmesi vazgeçilmez bir hak olarak anayasada belirtilmiştir.

Bu dönemde yazı dili olmayan azınlık dillerine yazı sistemi geliştirilmesi için faaliyetler başlatılmıştır. Mahkemelerde azınlıkların kendi dillerini kullanmalarına izin verilmiştir. Okullarda azınlık dillerinde eğitim kadroları kurulmuş, radyo programları yapılmış, gazete ve kitaplar basılmıştır. Azınlık dilleriyle ilgili dil çalışmaları başlatılmış, dil-yazı sistemi reformları yapılmış, dillerin gramer kitapları yazılmıştır (Bruhn 2008:6).

Bu dönemin sonlarına doğru, Çin'de büyük ölçekli ekonomik gelişme planları hazırlanmıştır. Great Leap Forward (Büyük İlerleme/Kalkınma Hareketi)⁷ 5 yıllık kalkınma projesi başarısızlıkla sonuçlanarak, Çin'de yönetiminin tek bir kişinin tekeline girmesine sebep olmuştur (Bruhn 2008:6). Bu da azınlıklara karşı yürütülen bu ılımlı politikaların sona ermesine ve bir dönemin kapanmasına sebep olmuştur.

2.b. Çin'in Tekelinde Olan Evre (1958-1977)

1950'lerin sonlarında, 1960'ların başında Kültür Devrimi yapılmış, azınlıklara uygulanan dil politikalarında da değişimler yaşanmıştır. Bu dönemde Mandarin Çincesi, azınlık bölgelerinde tek eğitim dili olarak kabul edilmiştir. İki dilli eğitimin komünist ideolojiye ve sosyalizme karşıt olduğu görüşü hakim olmuştur.

Büyük İlerleme Hareketinin başarısızlıkla sonuçlanması, ülke genelinde üretimin gerilemesine ve açlığın baş göstermesine sebep olmuş ve azınlıklara uygulanan ılımlı politikalar bu sayede durma noktasına gelmiştir. Ancak bu başarısızlığa rağmen Mao Zedong gücünden bir şey kaybetmemiştir (Bruhn 2008:6).

⁷ Ülkenin sanayileşmesini ve tarımda modernleşmeyi sağlamak amacıyla Çin lideri Mao Zedong'un yürürlüğe koyduğu kalkınma planıdır. Bu plan başarısızlıkla sonuçlanarak, binlerce kişinin açlıktan ölmesine sebep olmuştur.

Böyle bir ortamda, azınlıklara karşı Çin'in ilk dönemlerinde uyguladığı ılımlı politikaların yerini baskıcı, totaliter bir rejimin politikaları almıştır. Kültür Devrimi'nde dillerin tek bir halkada birleştirilmesi için bazı girişimlerde bulunulmuştur. Bunun yanı sıra etnik grupların geleneksel kıyafetleri yasaklanmıştır. Yerel kültür faaliyetleri de durma noktasına gelmiştir.

Çincenin tek bir dil olarak ülke genelinde geçerli olması için ilk adımı '*Çincenin Fonetik İmlası İçin Bir Plan*' adlı çalışmada görmekteyiz. Bu çalışmada Mandarin Çincisini Latinleştirme sistemi kurulmaya çalışılmıştır. Bu sayede bütün azınlık dillerinin alfabeleri Latin harf sistemine geçirilmeye çalışılmıştır. Bütün bu yaklaşımlar Çin dilinin öğrenilmesini kolaylaştırmış, azınlık dillerine Çince kelimelerin ödünç olarak girmesi sağlanmıştır. Çin hükümeti dil farklılıklarını, Çin'in önünde bir engel olarak görmeye başlamış, bu faaliyetlerini artırarak devam ettirmiştir. Çin'de bulunan azınlıklara sosyo-ekonomik açıdan da Çince dayatılmış, iş bulabilmeleri ve çalışabilmeleri için önlerine bu dili bir engel olarak koymuştur (Bruhn 2008:6). Bu dönemde uygulanan politikalar sonucunda, Hanlıların dilini öğrenmek için yoğun bir talep meydana gelmiştir. Yani azınlıklar, Çin ilerlemesinin önündeki dilsel engeli kaldırmak için uygulanan politikaların birer aracı haline getirilmiştir.

Sonuç olarak, Kültür Devrimi ile birlikte sınıf ayrılıklarını ortadan kaldırma bahanesiyle azınlık halklarının dillerine asimilasyon politikası uygulanmış, 1970'lerde bazı bölge konseylerinde anayasadaki maddeler ihlal edilmiş ve ulusalcılık Çin hükümetinin tekelinde yasaklanmıştır. Keyfi olarak bazı azınlıkların dillerinin konuşulmasına izin verilmiş, ülke genelindeki azınlıklara küçümseyici politikalar yürütülerek azınlıklar baskı altında tutulmaya çalışılmıştır.

2.c. II. Çoğulculuk Evresi (1978 ve Günümüz)

1970'lerin sonu, Kültür Devrimi'nden sonra göreceli olarak ılımlı politikaların yaşandığı bir dönem olmuştur. 1970'lerin sonu 1980'lerin başı, Çin'in siyasi arenada dışarıya açılma politikalarının olduğu bir dönem olmuştur.

Çin hükümeti azınlık haklarını koruma altına almak amacıyla bazı yasalar yürürlüğe koymuştur. 1982'de yeni bir anayasa hazırlayan devlet, anayasada çok kültürlülüğün korunması ve azınlıklara saygı duyulması ile ilgili maddelere yer vermiştir. Ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşayan uluslarının eşit olduğu kanunlarla dile getirilmiştir.

"Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki bütün halklar eşittir... Herhangi bir ulusa yapılacak olan baskı veya ayırım (kanunlarca) yasaklanmıştır... Bölgesel otonomlarda, azınlık halkları arasındaki bağı güçlendirmek için uygulamalar yürütülür. Bu bölgelerde kurulan hükümet organları otonom kanunları uygular. Bütün ulusal otonom bölgeleri, kendi konuşma ve yazı dillerini geliştirme, kullanma ve kendi geleneklerini yaşatma veya koruma özgürlüğüne sahiptir" (World Uyghur Congress, 2014: 12)⁸.

Çin Halk Cumhuriyeti Azınlık Halkları İçin Bölgesel Otonom Kanunları, 1984'te yasallaştırılmıştır. Bu kanunda yer alan 6 madde ile azınlık halklarının hakları ve dilleri

⁸ All nationalities in the People's Republic of China are equal...Discrimination against and oppression of any nationality are prohibited...Regional autonomy is practised in areas where people of minority nationalities live in compact communities; in these areas organs of self-government are established for the exercise of the right of autonomy. All the national autonomous have the freedom to use and develop their own spoken and written languages, and to preserve or reform their own ways and customs." (World Uyghur Congress, 2014: 12).

yasalarla garanti altına alınmıştır. Ancak Mandarin Çincesi, Çin ülkesinde yaşayan bütün halklar için neredeyse öğrenme zorunluluğu olan bir dil olarak hala geçerliliğini korumaktadır. Nitekim Bölgesel Otonom Kanunlarının 37. Maddesinde Mandarin Çincesinin eğitimde kullanılması istenmekte, bunun yanında azınlık dillerinin de kullanılabilceği vurgulanmaktadır.

37. madde: “Okullar (sınıflar) ve diğer eğitim kurumlarında azınlık öğrencilerinin işe alınmasında, medya araçlarında, her ne zaman mümkünse kendi dillerini kullanabilirler. İlkokulların en alt basamağından başlayarak, Han dili ve edebiyatı, Han Çincesi yazı karakterleri kullanılarak ve ülke genelinde popüler ortak bir dil olduğu için öğretilir” (World Uyghur Congress, 2014: 13).⁹

Otonom bölge hükümetleri, bu çalışmalardan feyiz alarak kendi ana dillerinin öğretilmesi için bir takım politikalar geliştirmiştir. Guançi, Zhuang ve Tibet Otonom Bölgeleri bununla ilgili bazı politikalar ortaya koymuşlardır. Buna göre, Tibet bölgesinde, ilkokulda Tibetçenin, orta dereceli okullarda ise Tibetçenin yanı sıra ikinci bir dil olarak Mandarin Çincesinin öğretilmesi kararlaştırılmıştır (Wang-Phillion, 2009:3-4). Ancak bu kararlar daha çok kağıt üzerinde kalmış, Çin hükümetinin azınlık dillerini olumsuz yönde etkilemesinin önüne geçilememiştir. Mandarin Çincesi, resmi zorlamalara ihtiyaç duyulmadan bile, azınlık bölgelerinde asimilasyon aracı olarak kullanılmaya devam etmiştir.

Bu kanunla, farklı etnik halkların kendi dillerini kullanmaları resmî olarak garanti edilmesine rağmen uygulamalar ve politikalar arasında bir tutarsızlık görülür. Azınlıkların kendi ana dillerini öğrenebilmeleri ve kullanabilmelerinin önündeki engel, yasalarla garanti altına alınsalar bile devam etmiştir. Bu engellerin birkaç sebebi bulunmaktadır. İlk olarak otonom bölgelerdeki yoksulluk oranları, Hanlı Çinlilerin yaşadıkları bölgelere göre oldukça fazladır. Yoksulluk, azınlık öğrencilerinin önünde önemli bir engeldir. 1994 yılında yapılan istatistiksel bir araştırmaya¹⁰ göre, ülkenin en yoksul kesimi Batı Çin’dir. Burası, 5 otonom bölgeyi, 20 otonom idari birimi ve 49 otonom ili kapsamaktadır. Yani azınlıkların yaklaşık %80’i yoksuldur. Azınlık ailelerin çoğu, çocuklarını okula göndermek için para sıkıntısı çekmektedirler. Çok az aile, çocuklarını özel okullara veya kolejlere gönderebilmektedir. Azınlık haklarının çocuklarının okulu bırakma oranlarının, Hanlı çocuklara nazaran daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Hanlı çocukların okuma yazma oranları genelde daha yüksektir (Akt. Wang- Phillion 2009: 4).

Devlet Eğitimi Araştırma Merkezi’nin Batı Çin’in kırsal alanlarında 2003’te yapmış olduğu ankete göre, bu bölgedeki okulların temel ihtiyaçlardan yoksun olduğu görülmüştür. Okulların % 37.8’inde sıra ve tabure eksikliği, %22.3’ünde sınıfların riskli olduğu, %32.5’inde ise okulların temel kırtasiye gereçlerinin eksikliği gözlemlenmiştir. Ayrıca bölgedeki yoksulluk oranının yüksek olması, iki dilli nitelikli öğretmen bulmayı da zorlaştırmaktadır (Akt. Wang-Phillion 2009: 4).

1986’da çıkarılan Otonom Bölge Kanunlarıyla ülke genelinde 9 yıllık zorunlu eğitim, yerel hükümetler tarafından kabul edilmiştir. Ancak bu 9 yıllık zorunlu eğitim, hem yerel hem

⁹ Schools (classes) and other educational organizations recruiting mostly ethnic minority students should, whenever possible, use textbooks in their own languages and use these languages as the media of instruction. Beginning in the lower or senior grades of primary school, Han language and literature courses should be taught to popularize the common language used throughout the country and the use of Han Chinese characters (World Uyghur Congress, 2014: 13).

¹⁰ Bu araştırma, 2004 yılında Kırsal Çin bölgelerinde Geliştirmeye Yönelik Yoksulluğu Azaltma Programı ’nda (The Development-oriented Poverty Reduction Program for Rural China) sunulmuştur.

de merkezi hükümetlerin gerekli finansal desteği sağlayamamasından dolayı uygulanamamaktadır.

Azınlık bölgelerindeki aileler, devletin okulda verdiği eğitime güvenmedikleri için çocukları eğitimi konusuna isteksiz yaklaşmaktadırlar. Örneğin; Han Çinlileri arasında 15 yaş ve üstü okuma-yazma bilmeme oranı %21.5 iken, Tibet halkı içinde bu oran %69.4'tür. Azınlık okullarında verilen eğitim, Han Çinlilerinin ideolojisiyle şekillenen kitaplarla yapılmaktadır. Okul kitapları, Han kültürü ve komünist ideolojiyle şekillenmektedir. Azınlıklara uygulanan eğitimin amacı, azınlıkları kendi kültür, dil ve tarihlerinden uzaklaştırmaktır. Bu yüzden öğrenciler okullarda kendi yaşam tarzlarına ve kültürlerine dair bir eğitim alamamaktadırlar. Öğretmenlerin niteliksizliği ve Çin ideolojisini yayma politikaları hiçbir aileyi memnun etmemektedir. Bu sebeple ailelerin çoğu eğitim almaları için çocuklarını camilere ya da manastırlara göndermektedir. Buralarda eğitim, etnik halkın kendi dili ve kültürüyle sunulmaktadır (Wang- Phillion 2009: 5).

1996 yılına gelindiğinde Mandarin Çincesi azınlık halklarının eğitiminde vazgeçilmez bir unsur haline getirilmiştir. 1996'da Çin'de Ulusal Kolejlere Giriş Sınavı uygulaması getirilmiştir. Bu sınavın dili ise 6 azınlık dili ve Mandarin Çincesiyle yapılmaya başlanmıştır. Ancak geri kalan diğer azınlıklar yüksekokullarda okuyabilmek için Çinceyi öğrenmek zorunda bırakılmışlardır (Wang- Phillion 2009: 6).

Mandarin Çincesinin ülke genelinde yaygınlaşması, azınlık halklarına sadece iş fırsatları için değil, aynı zamanda Çinli olma kimliğini sağlamak için de önemli bir kapı olmuştur. Azınlıklar, Çince öğrenmeyi, okuldan mezun olduktan sonra iş sahibi olmak için tek yol olarak görmektedirler. Çünkü Çin'in neredeyse tamamında yerel hükümetlerdeki kurumların başında Hanlı Çinliler bulunmaktadır.

Azınlık bölgelerinde kurulan bazı yerel Han kurumları, azınlık dillerinin kullanımlarını birer geri kalmışlık olarak saymakta, Mandarin Çincesini ise medeni gelişmenin sağlanması için öğrenilmesi zorunlu bir dil olarak görmektedirler. Bu tutumlarıyla kurumlar, anayasada azınlık dillerine saygı duyulması şartını ihlal etmektedirler.

Mandarin Çincesinin yaygınlaşmasının olumsuz etkilerinden birisi de, bazı azınlık dillerinin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olmasıdır. Çin'de 20 azınlık dilinin konuşur nüfusu 1000 kişinin altındadır. Bu dilleri konuşanların çoğu ise yaşlıdır. Gençlerin artık büyük bir çoğunluğu Çince konuşmaktadır. Gençler kendi bölgelerinden çıkıp, Hanlıların yaşadıkları bölgelere gidip çalışmayı tercih etmektedirler. Bu sayede önümüzdeki son 50 yıl içerisinde Çin'de konuşulan azınlık dili sayısının yarıya ineceği tahmin edilmektedir.

Uygur Türklerine Uygulanan Dil Politikaları

Yüzyıllardan beri Kansu, Turfan bölgelerinde yaşayan Uygur Türkleri, bölgenin en kalabalık ve köklü etnik topluluklarından biridir. 1949 yılında Uygurların yaşadıkları bölge olan Doğu Türkistan Çin hâkimiyetine girmiştir. 1957 yılında ise bölgeye özerklik statüsü verilmiştir. Doğu Türkistan Özerk Bölgesi'nde yaşayan Uygurların resmi rakamlara göre nüfusu 10.6 milyondur. 2010'daki nüfus sayımına göre ise Doğu Türkistan bölgesinin genel nüfusu 21.81 milyondur. Bu rakamlara göre Uygur Türkleri bölge nüfusunun %43'ünü oluşturmaktadır. Han Çinlilerinin ise Doğu Türkistan'daki bölge nüfusuna oranları %6 iken bu sayı 2010 yılında %41'e yükselmiştir (World Uyghur Congress, 2014: 6). Bölge genelinde Hanlı Çinli nüfusunun artış göstermesi, dil politikalarının Uygur Türklerinin aleyhinde devam etmesine ve Uygur Türklerinin kendi topraklarında 20 yıl sonra azınlık durumuna düşmesine yol açacaktır.

Komünizmin ilk dönemlerinde Uygur bölgesinde çift dilli eğitim uygulaması başlatılmıştır. 1959 yılına gelindiğinde ise Doğu Türkistan hükümeti, yüksek eğitim kurumlarında Çince hazırlık sınıfı okuma zorunluluğu getirmiştir. 1966’da başlatılan Kültür Devrimi neticesinde çift dilli eğitim uygulaması kaldırılmış ve eğitim dili Çince olmuştur. 1966 yılına kadar Uygur Türkleri Arap alfabesi temelli Uygur Alfabetini kullanıyorken, 1966’dan sonra bir süre Latin alfabesi kullanmıştır.

Mao’nun ölümü ve 1970’lerde Çin’de dışarıya açılma politikaları sonucunda asimilasyon faaliyetleri başka bir boyut kazanmıştır. Azınlık dilleri yasalarla güvence altına alınmalarına rağmen, kanunlarda belirtilen uygulamalar ekonomik yetersizliklerden dolayı uygulanamamıştır.

Bölgesel otonom kanunlarıyla Uygur Türklerinin hakları yasal olarak korunmuş ancak bu uygulamalar kâğıt üzerinde kalmıştır.

“Otonom bölgelerdeki etnik halklar, kendi özgürlüklerini garanti altına almaktadır. Kendi konuşma ve yazı dillerini geliştirmek konusunda ve gelenek ve göreneklerini yaşatma veya koruma konusunda özgürdürler” (World Uyghur Congress, 2014: 12)¹¹.

Uygur Türkleri için 1990 yılı bir dönüm noktası olmuştur. Sovyet Rejimi’nin sona ermesi ve 1991 yılında Türki Cumhuriyetlerin kurulmasıyla Doğu Türkistan, Çin hükümeti için bir odak noktası haline gelmiş ve buradaki önlemlerini arttırmasına neden olmuştur. Çin’in batıya açılan kapısı olan Doğu Türkistan, topraklarının verimli oluşu ve batıdan gelecek tehditler için tampon bölge görevi görmesi açısından çok önemli bir stratejik konumda yer alır (Dağcı ve Keskin, 2013 :16). Çin hükümeti bölgeyi elinde tutmak için bölgenin etnik yapısına müdahalede bulunarak yoğun göç hareketleri başlatmıştır.

Günümüzde Uygur Özerk bölgesinde verilen eğitime bakacak olursak sadece sosyal bilimlerin Uygur diliyle öğretildiğini, sayısal ve fen bilimlerinin, Mandarin Çincesiyle verildiğini görürüz (Emet 2008:2) Dünya Uygur Kongresindeki verilere göre Doğu Türkistan’da hali hazırda 3 tür okul bulunmaktadır. Bunlar, Han okulları, etnik okullar ve karma okullardır. Han okullarında ağırlıklı olarak Hanlı öğrenciler eğitim görmekte, eğitim, Hanlı öğretmenler tarafından Mandarin Çincesiyle verilmektedir. Etnik okullara, yalnızca azınlık öğrencileri kaydolmakta ve eğitim dili belli derslerde (örn: Uygur edebiyatı) azınlık dilinde olup, diğer dersler Mandarin Çincesiyle verilmektedir. Karma okullarda, hem Hanlı öğrenciler, hem de azınlık öğrencileri bir arada eğitim görmektedirler. Bu okullarda dersler Mandarin Çincesiyle verilmekte, yeterlilik sınavları da Mandarin Çincesiyle yapılmaktadır (World Uyghur Congress, 2014: 7). Buradan çıkarılacak sonuç şu ki, otonom bölgelerinde iki dilli eğitim bir tercihmiş gibi görünmesine rağmen, bu bölgelerde örtülü bir şekilde tek dilli eğitim politikası uygulanmaktadır

2002 yılında Xinjiang Regional Education Bureau (Şincan Bölgesi Eğitim Bürosu), yeni iki dilli eğitim politikasını açıklamıştır. Buna göre Mandarin Çincesi, ilk, orta ve yüksek okullarda ana dili olarak okutulacaktır. Eylül 2002’de Şincan Üniversitesi, eğitim dilinin artık Uygurca olmadığını, eğitimin Mandarin Çincesiyle yapılacağını duyurmuştur (azınlık edebiyatları dersleri hariç). Tek dilli üniversite eğitim kanunu sonrasında HSK testi

¹¹ Autonomous agencies in ethnic autonomous areas guarantee the freedom of the nationalities in these areas to use and develop their own spoken and written languages and their freedom to preserve or reform their own folkways and customs.” (World Uyghur Congress, 2014: 12).

(Mandarin Proficiency Test) hem yeni, hem de kıdemli öğretmenler için bir gereklilik olarak getirilmiştir. Bu da çoğu Uygur öğretmenini (Çince yeterlilik sınavından geçemeyenlerinin) işten ayrılmasına ya da emekli edilmelerine sebep olmuştur. RFA (Radio Free Asia)'nın raporlarına göre 2010 ve 2011 yılları arasında Doğu Türkistan'da en az 1000 öğretmen, Mandarin Çincesi testinde yeterli bulunamadıkları için işlerini kaybetmişlerdir (World Uyghur Congress, 2014: 9-10). Yeterlilik testi, Uygur öğretmenlerinin eğitim sisteminin dışına çıkarılması için tek yol olmamıştır. Çoğu Uygur öğretmeni, Çin hükümetinin sözde iki dilli eğitimine memnuniyetsizliklerini dile getirdikleri için hapse atılmışlardır

Mandarin Çincesinin devletin tüm kademelerinde zorunlu olması, bölgedeki etnik unsurlar için bu dili prestijli hale getirmiştir. Doğu Türkistan'daki tüm üniversitelerde Kuzey Çin Lehçesinde yüksek dereceli bir yeterlilik almak zorunlu hale getirilmiş, bu zorunluluk devlet kademelerinde çalışmak isteyenler için ise kaçınılmaz olmuştur (Karaca 2007:234). Yüksek mevkilere getirilen Hanlı Çinlilerin, kurum yazışmalarında Çin diline öncelik vermeleri, genç nüfusun tıpkı diğer bölgelerde olduğu gibi iş fırsatları nedeniyle Çince öğrenmesine sebep olmuştur.

Sonuç

Dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin'in tarihten günümüze farklı etnik gruplara karşı uyguladığı dil ve kültür politikaları, yapıcı olmaktan ziyade, etnik unsurları yok edici bir zeminde devam etmektedir. Hanlı Çinliler tarihin en eski devirlerinden günümüze, Hanlı olmayan uluslara karşı yürüttükleri siyasette dil etkili bir araç olmuştur. İlk zamanlar Konfüçyüs din öğretilerini yaymak için kendi dillerini dayatan Hanlı Çinliler, yakın çağlarda kanunlarla azınlık halklarını koruma altına aldıklarını söyleseler de uygulanan politikalar gerçeği yansıtmamaktadır. Bu konuda devletin azınlık haklarını ve dillerini koruma konusunda daha kalıcı ve etkin adımlar atması gerekmektedir. Özellikle eğitimde alt azınlık dillerine yer verilmesi, öğrencilerin ana dillerinde eğitim alabilmeleri, kültürel değerlerinin öğretilmesi gençlerin milli kimliklerini devam ettirmeleri açısından önemli olacaktır. Ayrıca bölgeler arasında eğitim koşullarının eşit şartlarda sağlanması, öğretmenlerin nitelikli, azınlık kültürüne hakim ve farklı kültürlere saygılı olması, nitelikli bireylerin yetişmesine ortam hazırlayacaktır.

Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra, uygulanan dil politikalarını üç aşamada inceleyen araştırmacılar, Çin'in bünyesinde barındırdığı farklı etnik grupların konuştuğu 200'e yakın dilin kendi doğal gelişimlerine izin verilmediğini tespit etmiştir. Bu yüzden bundan 50 yıl sonra bu dillerin sayısının yarıya düşeceği tahmin edilmektedir. Bu sürecin önüne geçilmesi adına başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, uluslararası örgüt ve kuruluşların kamuoyunda ölmek üzere olan dillere dikkat çekmeleri, hükümetleri bu dilleri koruma konusunda harekete geçirmelidir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nde otonom bölge sınırları içinde yaşayan Uygur Türkleri, Çin'in politikalarına karşı kendi dillerini ve kültürlerini korumaya çalışmaktadır. Kültürel değerlerini yaşatmak adına millî ve dinî geleneklerini aile içerisinde sürdürmektedir. Uygur gençlerinin kültürlerine ve dillerine duyarlı bireyler olarak yetişmesi, dilin gençler arasında popülaritesinin artırılması, toplumun önemli kesimleri tarafından desteklenmelidir.

Kaynakça

- Bruhn, D. (2008). Minority Language Policy in China, with Observations on the She Ethnic Group. *Linguistics 250E – Endangered Languages*.
- Dağcı, K.-Keskin, M. (2013). Çin’in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, C. 1, s. 2.
- Dwyer, A. M. (2005). The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, Language Policy, and Political Discourse. *East-West Center*, Washington.
- Eberhard, W. (2007). *Çin Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Emet, E. (2008). Çin’in Çift Dilli Eğitim Adı Altında Uygur Türkçesini Yok Etme Politikası. *KÖKSAV E-Bülten*, Ankara: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı.
- Chambers, I. (2014). *Göç, Kültür, Kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İmer, K. (1990). *Dil ve Toplum*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Karaca, R. K. (2007). Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu. *Akademik Barış Dergisi*, C. 1, S.1.
- Wang Y.-Phillion J. (2009). Minority Language Policy and Practice in China: The Need for Multicultural Education. *International Journal of Multicultural Education*, Vol. 11, No. 1.
- World Uyghur Congress (2014). Uyghur Mother Tongue Rights In East Turkestan (China). *Centre de Conferences Capital 8*, Paris.

Online Kaynaklar

<http://www.cn.undp.org/content/china/en/home/countryinfo.html> (Erişim Tarihi: 27.02.2017)